

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	
• <i>Srpski liberali</i> : Od kolektivnog sećanja ka istoriografskoj interpretaciji ...	13
1. Izvori i ograničenja reformskog socijalizma u hladnom ratu	35
1.1. Od <i>logorske imperije</i> do <i>ideje socijalizma sa ljudskim likom</i> : Staljinizam – destaljinizacija – reforme	37
1.2. Istorijski izazov prelomne 1948: Odbrana nezavisnosti – put u autentičnu socijalističku izgradnju	50
1.3. <i>Mraz dolazi iz Kremlja</i> : Brežnjevljeva doktrina i mogućnosti liberalizacije socijalističkih društava	55
1.4. Između nužnosti saradnje i principa slobode: Sovjetski pokušaji ograničavanja nezavisnosti i zaustavljanja reformi u Jugoslaviji 1966–1972.	83
1.5. Zapadna politika kontradikcije: Od podrške liberalizaciji do straha od dezintegracije Jugoslavije	127
2. Jugoslovenski okvir reformskog socijalizma i modernizacije	165
2.1. Konstituisanje alternative: Ideje i protivrečnosti jugoslovenskog modela socijalizma	167
2.2. Strukturna kriza u Jugoslaviji u prvoj polovini šezdesetih godina. Konceptijski sukobi i ambivalencija u državno-partijskom rukovodstvu	178
2.3. Privredna reforma 1965: Pokušaj kreiranja socijalizma u tržišnim uslovima	191
2.4. Brionski plenum: Pobjeda reformskih struktura u SKJ 1966.	214

2.5. Utemeljenje reformske orijentacije 1966–1969: <i>Teze za reorganizaciju</i> i Deveti kongres SKJ	238
2.6. Promena konstitutivne koncepcije: Ustavni amandmani 1967–1971.	253
2.6.1. Centralistička paradigma i otpori	256
2.6.2. Reforma federacije: Suštinska decentralizacija	262
2.7. <i>Liberalna koalicija</i> između saradnje i nerazumevanja: Odnosi političkih elita Srbije i Hrvatske 1968–1972.	280
2.8. Dijalog ravnopravnih: Politika Srbije prema drugim jugoslovenskim republikama 1968–1972.	314
3. Divergentne tendencije u jugoslovenskom društvu.	
Reakcija na reforme i pokušaji povratka <i>revolucionarnim</i> načelima	349
3.1. Antireformski pokret radikalne levice: Političke konsekvence studentske pobune 1968.	351
3.1.1. Globalni kontekst: Mlada generacija i <i>nova leвица</i>	352
3.1.2. Jugoslovenska 1968: Stara dilema u novim okolnostima – revolucija ili reforma	357
3.2. Autoritarizam vs reformizam	397
3.2.1. Razgovori s Titom: Pokušaj očuvanja <i>modus vivendi</i> rukovodstva Srbije i jugoslovenskog predsednika	397
3.2.2. Savezni politički centar i očuvanje monopola i nedeljivosti vlasti	415
4. Srbija od Četvrte sednice SKJ do Šestog kongresa SKS 1966–1968.	457
4.1. Kontekstualizacija i interpretacija Brionskog plenuma u Srbiji kao naznačavanje nove političke paradigme: Suočavanje sa politikom nacionalne diskriminacije i metodama represije	459
4.2. Disput sa konzervativizmom i nacionalizmom u partiji	478
4.2.1. Između demagogije i demokratizacije: Lokalne krize u Srbiji 1967–1969.	478
4.2.2. Otvaranje <i>srpskog pitanja</i> : Četrnaesta sednica CK SK Srbije 1968.	492
4.3. Šesti kongres Saveza komunista Srbije: Pobjeda reformista	505
4.4. <i>Novi ljudi</i> na čelu Srbije: Idejni i personalni potencijal za reforme	518
Imenski registar	539

PREDGOVOR

Istorija je nauka o promenama, pisao je Žak Le Gof, a svaka promena podrazumeva različite metode, čiji se osnovni cilj najčešće poistovećuje sa idejom razvoja i modernosti.¹ Ali temeljnije društvene, ekonomske i političke promene podrazumevaju i kontroverze. Ključni pojmovi u ovoj knjizi mogli bi se smatrati kontroverznim u savremenom globalnom i nacionalnom kontekstu. Proučavanje socijalizma u posthladnoratovskoj konstelaciji nailazi na različita ograničenja. Jugoslavija i njen model samoupravnog socijalizma na čitavom postjugoslovenskom prostoru i dalje izazivaju žestoka sporenja u javnosti, ali i među istoriografima. Ideja i koncept modernizacije Srbije, poslednje dve decenije, bili su u središtu disputa političkih i intelektualnih elita. Vladajuća ideologija nacionalizma nije podložna kritičkom preispitivanju u dominantnim delovima srpskog društva, njena kontroverza nakon ratnih pohoda, u poslednjoj deceniji prošlog veka, prekoračila je granice jugoistoka Evrope. Akteri i protagonisti ove monografije, s različitih strana političkog spektra, od jugoslovenskog predsednika Tita do nosilaca različitih idejnih strujanja tog vremena (Marko Nikezić, Latinka Perović, Draža Marković, Dobrica Ćosić, Aleksandar Ranković itd.) ne prestaju da stvarnim ili konstruisanim značenjima i simbolikom izazivaju kontroverze. Racionalan pristup kritičke istoriografije trebalo bi da suzi prostor za kontroverze.

Ideji o potrebi vlastite modernizacije društvo u Srbiji vraćalo se ciklično i frekventno u poslednja dva veka. Svest o istorijskom zaostajanju nametala je prioritete i snažila intenciju da se svaki kardinalni prelom i diskontinuitet iskoriste za modernizaciju da bi se uhvatio priključak s razvijenim delom sveta, dok je porast regresivnih i konzervativnih snaga u društvu, naročito poslednjih decenija, udaljivao Srbiju od svog neposrednog i šireg evropskog okruženja. Ekonomsko, političko, kulturno i tehnološko zaostajanje vodilo je gubitku

¹ Dok je za Le Gofa istorija „sačinjena od promena“, za Morisa Albvaša, ona je „slika promena“. Žak Le Gof, *Treba li zaista seckati istoriju na periode?*, Beograd, 2017, str. 7. Moris Albvaš, „Kolektivno i istorijsko pamćenje“, u: *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, Michal Sladeček, Jelena Vasiljević (prir.), Beograd, 2015, str. 58.

sposobnosti komunikacije sa razvijenim delom sveta i daljem izolacionizmu. Svaki neuspeh je izazivao veću frustraciju, a njegova cena je plaćana dubljim zaostajanjem. Početna hipoteza i inicijalna motivacija za istraživanje bila je teza o 1972. godini kao istorijskoj i prekretnoj za Srbiju i Jugoslaviju. Regresivni trendovi prelomljeni u jesen te godine odveli su u trajno zaostajanje, tragični raspad države i istorijski slom srpskog društva, neviđen u dva veka moderne državnosti. Potražiti uzroke političkog poraza ideje o modernoj Srbiji iz 1972. značilo je temeljno istražiti dotadašnju istoriju Jugoslavije.

Rad na ovim knjigama trajao je više od jedne decenije. Svako dubinsko propitivanje navedenih procesa podrazumevalo je strpljivi arhivski rad i najčešće bazično istraživanje tema i pojava koje su javnosti intrigantne, ali su ostale s one strane temeljnih historiografskih interesovanja. Zbog toga zahvalnost za nastanak dvotomne monografije dugujem mnogima, a pre svega zaposlenima u Arhivu Jugoslavije i Arhivu Srbije (čitaonica u Železniku) u kojima sam proveo godine rada, kao i Muzeju Jugoslavije odakle dolazi glavina foto dokumentacije. Hvala porodici, pre svega, majci Marici i ocu Draganu, kao i prijateljima i kolegama, koji su mi protekle decenije, koliko je trajao rad na ovom rukopisu, bili važna podrška.

Veliko hvala Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, koji je izdavač knjige, a posebno doskorašnjem direktoru Petru Bojaniću, na čiji podsticaj sam se odlučio na dovršavanje i objavljivanje obimnog rukopisa. Intelktualno inspirativna atmosfera na institutskoj Grupi za studije angažovanosti veoma je doprinela formulisanju mnogih problemskih i teorijskih pitanja. Velika zahvalnost je rezervisana za Boru Babić i Akademsku knjigu. Nivo profesionalizma koji su pokazali može se samo poželeti. Posebna zahvalnost je namenjena uredniku Aleksandru R. Miletiću sa Instituta za noviju istoriju Srbije u Beogradu, čija su retka predanost i lucidni komentari doprineli da rukopis bude kvalitetniji i čitljiviji. Sličnu, iako manje formalnu ulogu je imao i kolega Petar Žarković, redak poznavalac istraživanog perioda.

Knjiga koju predajem čitalačkoj publici ne bi ugledala svetlost dana bez dragocene finansijske podrške Fondacije za otvoreno društvo u Srbiji, na čemu sam veoma zahvalan. Zahvalnost pripada i Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Gradskoj upravi za kulturu Novog Sada bez čije pomoći bi objavljivanje knjige bilo veoma otežano.

Hvala recenzentima koji su imali strpljenja sa rukopisom: Husniji Kambe-roviću sa Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Dubravki Stojanović sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, Tvrtku Jakovini sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Božu

Repeu sa Filozofskog fakulteta u Ljubljani i Adriani Zaharijević sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.

Dugujem zahvalnost i savremenima istraživanog perioda koji su me tokom razgovora uvodili u atmosferu epohe o kojoj pišem, a neretko su svojim sećanjima bili vodiči kroz nepreglednu masu arhivskog materijala. Svako njihovo naknadno svedočenje uzimao sam *cum grano salis*, a niko od njih nije imao intenciju da manipuliše istoričarem koji poznaje arhivske izvore.

Naposletku, mnogo dugujem razgovorima s prijateljima i profesorima, koji više nisu među nama, a od koji sam mnogo naučio. Hvala istoričarima Oliveri Milosavljević i Ranku Končaru, kao i novinaru i piscu Boru Krivokapiću.

Svi nedostaci knjige samo su autorovi.